

An Investigation of the Audit Committee Characteristics Effects on Corporate Social Responsibility Disclosure

Ghodratolla Barzegar

*Corresponding author, Assistant Prof., Department of Accounting, University of Mazandaran, Babolsar, Iran. E-mail: gh_barzegar@umz.ac.ir

Mohsen Hasan Nataj Kordi

Ph.D. Candidate, Department of Accounting, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.
E-mail: mohsen.nataj.k@gmail.com

Donya Malaki

MSc., Department of Accounting, Islamic Azad University, Damghan, Iran. E-mail: donya.accountant@yahoo.com

Abstract

Objective: The wave of scandals and collapses of large financial institutions and firms in the world leads to create new corporate governance rules, and one of the most important ones is the necessity of an audit committee in the corporate governance structure. On the other hand, the impact of companies on society has also become a global concern and companies face increased pressure from stakeholders to have a broader view of their goals and activities in terms of social and environmental dimensions. In the same vein, this issue has been considered as corporate social responsibility in most studies in Iran and other countries. However, there are concerns about the quantity and quality of disclosure of corporate social responsibility. Accordingly, it is necessary that committees such as the audit committee be effective in reducing these concerns as a monitoring mechanism of corporate governance mechanisms, and can serve as a tool of monitoring and improving disclosure of corporate social responsibility. Accordingly, the main purpose of this study is to investigate the effects of the Audit Committee Characteristics on disclosure of corporate social responsibility.

Methods: For this purpose, 133 listed companies at the Tehran Stock Exchange during 2013 to 2017 were selected as the sample and multiple regression equations of integrated data method. In addition, a checklist of 17 components and 60 criteria, including three social, economic, and environmental dimensions of social responsibility has been used to measure the disclosure level of social responsibility.

Results: Findings of the research show that the characteristics of the audit committee including independence, size, financial expertise, and gender diversity of the members of the audit committee have a positive and significant impact on the disclosure of corporate social responsibility.

Conclusion: Effective audit committee, according to the obtained results, as an effective mechanism, causes improving the credibility of financial and non-financial reporting such as social responsibility disclosure. That is, effective audit committee can improve the level of voluntary disclosure of information like social responsibility disclosure through monitoring the reporting process.

Keywords: Corporate social responsibility, Audit committee independence, Audit committee size, Audit committee financial expertise, Audit Committee gender diversity.

Citation: Barzegar, Gh., Hasan Nataj Kordi, M., Malaki, D. (2019). An Investigation of the Audit Committee Characteristics Effects on Corporate Social Responsibility Disclosure. *Journal of Accounting and Auditing Review*, 26(1), 19-38. (in Persian)

بررسی اثر ویژگی‌های کمیته حسابرسی بر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها

قدرت‌اله برزگر

* نویسنده مسئول، استادیار، گروه حسابداری، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. رایانامه: gh_barzegar@umz.ac.ir

محسن حسن نتاج کردی

دانشجوی دکتری، گروه حسابداری، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. رایانامه: mohsen.nataj.k@gmail.com

دنیا ملکی

کارشناس ارشد، گروه حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دامغان، ایران. رایانامه: donya.accountant@yahoo.com

چکیده

هدف: موج رسوایی‌ها و فروپاشی شرکت‌ها و مؤسسه‌های مالی بزرگ دنیا، سبب شده است قوانین جدیدی در ساختار حاکمیت شرکتی ایجاد شود که یکی از این قوانین بسیار مهم، ضرورت وجود کمیته حسابرسی در ساختار حاکمیت شرکتی است. از طرفی، تأثیر شرکت‌ها بر جامعه نیز به دغدغه جهانی تبدیل شده و شرکت‌ها با افزایش فشار از طرف ذی‌نفعان برای برخورداری از نگرش وسیع‌تر به اهداف و فعالیت‌هایشان در ابعاد اجتماعی و محیطی مواجه‌اند. این موضوع در اغلب پژوهش‌ها با عنوان مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در کانون توجه قرار گرفته است. با این حال، نگرانی‌هایی نیز درباره کمیته و کیفیت افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها وجود دارد و لازم است که کمیته‌هایی نظیر کمیته حسابرسی به‌عنوان سازوکار نظارتی، در کاهش این نگرانی‌ها و نظارت و بهبود افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها مؤثر باشند. بر این اساس هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی اثر ویژگی‌های کمیته حسابرسی بر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌هاست.

روش: بدین منظور، ۱۳۳ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی دوره زمانی ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ برای نمونه انتخاب شد و با بهره‌گیری از معادلات رگرسیونی چندگانه مبتنی بر داده‌های تلفیقی، آزمون شدند. برای اندازه‌گیری سطح افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها از چک‌لیستی متشکل از ۱۶ مؤلفه و ۶۰ شاخص استفاده شده که سه بعد اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی مسئولیت اجتماعی در آن لحاظ شده است.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ویژگی‌های کمیته حسابرسی شامل: استقلال، اندازه، تخصص مالی و تنوع جنسیتی اعضای کمیته حسابرسی بر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها تأثیر مثبت و معناداری دارند.

نتیجه‌گیری: بر اساس نتایج به‌دست آمده، کمیته حسابرسی اثربخش به‌عنوان سازوکار مؤثر، موجب می‌شود اعتبار گزارشگری‌های مالی و غیرمالی مانند افشای مسئولیت اجتماعی ارتقا یابد؛ یعنی کمیته حسابرسی اثربخش از طریق نظارت بر فرایند گزارشگری می‌تواند سطح افشای داوطلبانه اطلاعات مانند افشای مسئولیت اجتماعی را بهبود بخشد.

کلیدواژه‌ها: مسئولیت اجتماعی شرکت، استقلال اعضای کمیته حسابرسی، اندازه کمیته حسابرسی، تخصص مالی اعضای کمیته حسابرسی، تنوع جنسیتی اعضای کمیته حسابرسی.

استناد: برزگر، قدرت‌اله؛ حسن نتاج کردی، محسن؛ ملکی، دنیا (۱۳۹۸). بررسی اثر ویژگی‌های کمیته حسابرسی بر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها. فصلنامه بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، ۱۹(۱)، ۳۸-۱۹.

مقدمه

وقوع رسوایی‌های مالی و افزایش کلاهبرداری‌ها در شرکت‌های بزرگ دنیا، اعتماد سرمایه‌گذاران را به صورت‌های مالی کاهش داد و سهامداران و اعتباردهندگان را بر آن داشت که علاوه بر ابعاد مالی، به تعهدات واحدهای تجاری در زمینه افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها نیز توجه کنند. مسئولیت اجتماعی شامل تعهد تصمیم‌گیران برای انجام اقداماتی است که علاوه بر تأمین منافع خودشان، زمینه بهبود رفاه جامعه را نیز فراهم آورد (حساس یگانه و برزگر، ۱۳۹۴). امروزه با توجه به این موضوع که بقای شرکت‌ها در درازمدت علاوه بر مسائل مالی، در گرو توجه به مسائل اجتماعی و زیست‌محیطی است، شرکت‌ها در تلاش‌اند که در چارچوب سیستم‌های حاکمیت شرکتی، هم برای مشارکت شرکت در موضوعات مسئولیت اجتماعی و هم افشای آن پاسخگو باشند (جمالی، صیف‌الدین و ربابث^۱، ۲۰۰۸). با وجود این، نگرانی‌هایی نیز در خصوص کمیت و کیفیت افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها وجود دارد. در این رابطه، بال، اوون و گری^۲ (۲۰۰۰) معتقدند که مدیران از افشای مسئولیت اجتماعی تنها برای افزایش اعتبار خود بهره می‌برند. همچنین به باور چو، لی و ساروس^۳ (۲۰۱۳) مدیران می‌توانند به‌طور استراتژیک از افشای مسئولیت اجتماعی برای پنهان کردن رفتار فرصت‌طلبانه خود استفاده کنند. بر این اساس لازم است که سازوکاری نظارتی مانند کمیته حسابرسی، برای بهبود وضعیت افشای مسئولیت اجتماعی وارد عمل شود. در واقع انتظار می‌رود که کمیته حسابرسی به‌عنوان گروه نماینده از طرف هیئت مدیره شرکت، بر گزارش‌های مالی و غیرمالی نظارت کند و عدم تقارن اطلاعات بین مدیریت و ذی‌نفعان را تا حداقل ممکن کاهش دهد (کارمنو و وافیاس^۴، ۲۰۰۵). کمیته حسابرسی به‌عنوان سازوکار کنترلی قوی برای حفظ منافع سهامداران، نگرش جست‌وجوگرانه‌ای برمی‌گزیند و از قضاوت‌های مدیریت به‌دلیل عدم تقارن اطلاعات و تئوری نمایندگی سؤال می‌کند (سلیمانی و فصیحی، ۱۳۹۴). با اینکه نقش سنتی کمیته حسابرسی بر افشای اجباری گزارشگری مالی متمرکز شده است، بعد از فروپاشی شرکت‌هایی مانند انرون و وردکام در ایالات متحده آمریکا و تحت فشار قرار گرفتن از طرف سهامداران، تمرکز کمیته حسابرسی بر افشای اختیاری اطلاعات تغییر جهت داد (کولک و پینکس^۵، ۲۰۱۰). بدارد، کلمب، کورتیو^۶ (۲۰۰۸) معتقدند که وجود کمیته حسابرسی اثربخش، بر سطح افشای مالی و غیرمالی از جمله افشای مسئولیت اجتماعی تأثیر می‌گذارد. در ایران نیز پس از ضرورت وجود کمیته حسابرسی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، این کمیته به‌عنوان بخش ضروری از ساختار راهبری شرکتی قرار گرفته است. بر اساس چنین اقدامی، این موضوع که تأثیر اقتصادی این اقدام چه بوده و آیا وجود کمیته حسابرسی اثربخش می‌تواند بر رویکرد حسابداری و گزارشگری شرکت‌ها اثر داشته باشد، از موضوعات ضروری برای بررسی است. بر این اساس هدف پژوهش حاضر، بررسی اثر ویژگی‌های کمیته حسابرسی بر سطح افشای مسئولیت اجتماعی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران است.

1. Jamali, Safieddine & Rabbath
2. Ball, Owen & Gray
3. Choi, Lee and Psaros
4. Karamanou and Vafeas
5. Kolk and Pinkse
6. Bedard, Coulombe & Courteau

برخی تحقیقات داخلی به بررسی اثر سازوکارهای حاکمیت شرکتی بر افشای اطلاعات در شرکت‌ها پرداختند (بهارمقدم، صادقی و صفرزاده، ۱۳۹۲؛ رویایی و ابراهیمی، ۱۳۹۴؛ برزگر و جعفری، ۱۳۹۵؛ مران‌جوری و علیخانی، ۱۳۹۳)، اما به دلیل جدید بودن قوانین مربوط به الزام وجود کمیته حسابرسی در شرکت‌های ایرانی و اهمیت نقش آن در بهبود فرایندهای نظارتی و افشای داوطلبانه و اختیاری، پژوهشی وجود ندارد که به بررسی رابطه بین ویژگی‌های کمیته حسابرسی و افشای مسئولیت اجتماعی در ایران پرداخته باشد. انتظار می‌رود پژوهش حاضر بتواند علاوه بر غنا بخشیدن به ادبیات مربوط به کمیته حسابرسی و مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، به قانون‌گذاران و مدیران در جهت بهبود و حل مسائل مربوط به افشای اطلاعات مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها از طریق شناسایی و تقویت سازوکارهای حاکمیت شرکتی از جمله ویژگی‌های اثربخش کمیته حسابرسی، کمک کند. بر این اساس، در ادامه پس از مرور مبانی نظری و پیشینه تجربی تحقیق، فرضیه‌های پژوهش مطرح می‌شود؛ سپس روش و طرح تحقیق ارائه شده و در پایان به تجزیه و تحلیل داده‌ها و ارائه نتایج پرداخته خواهد شد.

مبانی نظری

در سال‌های اخیر، موضوع مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، توجه جامعه جهانی را به خود جلب کرده است، به طوری که امروزه این مفهوم در کانون توجه بسیاری از متفکران حسابداری و مدیریت قرار گرفته است. با وجود اهمیت و جایگاه ویژه فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی در شرکت‌ها، نگرانی‌هایی نیز در خصوص کمیت و کیفیت افشای این اطلاعات وجود دارد؛ زیرا در مواردی مدیران برای کسب اعتبار یا رسیدن به مقاصد شخصی، به افشای این اطلاعات می‌پردازند (چو و همکاران، ۲۰۱۳). از این رو، لازم است که کمیته‌هایی مانند کمیته حسابرسی به عنوان سازوکار نظارتی میان سازوکارهای حاکمیت شرکتی، در کاهش این نگرانی‌ها و نظارت و بهبود افشای فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها مؤثر باشند (آپوهامی و تاشاکر^۱، ۲۰۱۷).

کمیته حسابرسی می‌تواند تصویر مطلوبی از صورت‌های مالی به اعضای هیئت مدیره و مدیرعامل ارائه دهد و از طرفی به عنوان عامل بازدارنده، از تقلب‌های مدیریت ممانعت کند و از این طریق محرک اصلی در بهبود عملکرد شرکت‌ها محسوب شود (لاری دشت بیاض و اورادی، ۱۳۹۵). در واقع کمیته‌های حسابرسی باید به نحو مناسبی سازماندهی شوند تا بتوانند برای کلیه گروه‌های علاقه‌مند منافع چشمگیری داشته باشند. منشور کمیته حسابرسی سازمان بورس و اوراق بهادار (۱۳۹۱) بر ویژگی‌های کمیته حسابرسی، شامل استقلال، تخصص مالی، تعداد یا اندازه و تنوع جنسیتی تأکید می‌کند. این دستورالعمل‌ها نشان می‌دهد که ویژگی‌های کمیته حسابرسی مانند اندازه، استقلال، تخصص مالی و تنوع جنسیتی بر اثربخشی کمیته‌های حسابرسی تأثیرگذارند. همچنین پژوهش‌های پیشین بیان می‌کنند که ویژگی‌های کمیته حسابرسی موجب می‌شود بی‌نظمی و اشتباهات در اطلاعات کاهش یابد (کارسلو و نیل^۲، ۲۰۰۳؛ نیل، استوال، جینکرسون و دریل^۳، ۲۰۱۱). بنابراین، با توجه به تحقیقات پیشین و دستورالعمل‌های کمیته حسابرسی، این

1. Appuhami & Tashakor
2. Carcello and Neal
3. Neill, Stovall, Jinkerson & Darryl

پژوهش به‌طور خاص به بررسی اثر ویژگی‌های کمیته حسابرسی مانند اندازه، استقلال، تخصص مالی و تنوع جنسیتی اعضای کمیته حسابرسی بر افشای اطلاعات مربوط به فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها می‌پردازد.

اندازه کمیته حسابرسی و افشای مسئولیت اجتماعی

کمیته‌های حسابرسی بزرگ، از افرادی با قدرت لازم، تخصص‌های متنوع و دیدگاه‌های گوناگون برای اطمینان از نظارت مناسب و رفع مشکلات گزارشگری مالی تشکیل شده‌اند که در افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها مؤثرتر عمل می‌کنند (بدارد و همکاران، ۲۰۰۴). شواهد تجربی در خصوص رابطه بین اندازه کمیته حسابرسی و افشای مسئولیت اجتماعی محدود و متفاوت است. برای مثال، لی، منگنا و پیک^۱ (۲۰۱۲) نشان دادند که ارتباط مثبتی بین اندازه کمیته حسابرسی و افشای اختیاری اطلاعات وجود دارد. به همین ترتیب، نتیجه سایر تحقیقات نیز نشان می‌دهد که اندازه کمیته حسابرسی بر کیفیت اطلاعات ارائه شده توسط شرکت‌ها اثر منفی دارد (کورنت، مک‌نایت و تهرانیان^۲، ۲۰۰۹؛ یانگ و کریشنان^۳، ۲۰۰۵). در مقابل، سایر محققان هیچ شاهی برای نشان دادن رابطه بین اندازه کمیته حسابرسی و افشای داوطلبانه پیدا نکرده‌اند (منگنا و پیک^۴، ۲۰۰۵؛ بدارد و همکاران، ۲۰۰۴). بر این اساس پژوهش حاضر درصدد بررسی این موضوع است که آیا اندازه کمیته حسابرسی بر افشای مسئولیت اجتماعی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران اثر معناداری دارد یا خیر؟

استقلال اعضای کمیته حسابرسی و افشای مسئولیت اجتماعی

کمیته‌های حسابرسی که منحصراً از مدیران غیراجرایی و مستقل تشکیل شده‌اند، پاسخ‌گویی و شفافیت بهتری دارند و موجب افزایش قابلیت اتکای صورت‌های مالی برای سازمان‌ها خواهند شد. نتیجه پژوهش‌ها نشان می‌دهد که کمیته حسابرسی با اکثریت مدیران مستقل در ارتقای اعتبار گزارشگری‌های مالی و غیر مالی مانند مسئولیت اجتماعی موفق‌ترند؛ زیرا مدیران هیچ‌گونه نفوذی در آن ندارند (منگنا و پیک، ۲۰۰۵؛ پاچتا مارتینز و دی فونتز^۵، ۲۰۰۷). پژوهش‌های گذشته شواهد تجربی متفاوتی راجع به رابطه بین استقلال اعضای کمیته حسابرسی و سطح افشا اطلاعات (مالی و غیرمالی) نشان می‌دهد. لی و همکارانش (۲۰۱۲) هیچ شاهی مبنی بر رابطه بین استقلال اعضای کمیته حسابرسی و افشای سرمایه‌فکری نیافتند. همچنین منگنا و تاینگنا^۶ (۲۰۰۷) دریافتند که استقلال اعضای کمیته حسابرسی با افشای داوطلبانه ارتباط مثبتی دارد. همچنین یافته‌های پژوهش مک‌مالن و راگوراناندان^۷ (۱۹۹۶) نشان داد که استقلال اعضای کمیته حسابرسی با کیفیت گزارشگری مالی رابطه مثبتی دارد. یافته‌های متفاوتی در خصوص تحقیقات مربوط به استقلال اعضای کمیته حسابرسی وجود دارد؛ اما استدلال ما برای این پژوهش این است که استقلال اعضای کمیته حسابرسی بر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها تأثیر مثبتی دارد؛ زیرا برخلاف سایر افشاگری‌ها، افشای

1. Li, Mangena & Pike
2. Cornett, McNutt and Tehranian
3. Yang and Krishnan
4. Mangena and Pike
5. Pucheta-Martinez, and De Fuentes
6. Mangena and Tauringana
7. McMullen and Raghunandan

مسئولیت اجتماعی به‌طور عمده توسط مقررات اداره نمی‌شود و مدیران فرصت‌طلب می‌توانند عدم تقارن اطلاعات در رابطه با فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی را افزایش دهند. بنابراین اعضای مستقل کمیته حسابرسی می‌توانند برای محافظت ذی‌نفعان از رفتار فرصت‌طلبانه مدیران، با بهبود اثربخشی فرایند نظارت، موجب شوند سطح افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها افزایش یابد (لی، منگنا و پیک، ۲۰۱۲؛ آبوودی و لیو^۱، ۲۰۰۰). بر این اساس هدف پژوهش حاضر، بررسی این موضوع است که آیا استقلال اعضای کمیته حسابرسی بر افشای فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران اثر معناداری دارد یا خیر؟

تخصص مالی اعضای کمیته حسابرسی و افشای مسئولیت اجتماعی

بلو ریبون^۲ (۱۹۹۱) تخصص مالی را برخورداری از توانایی الزام برای مطالعه و درک صورت‌های مالی اساسی تعریف کرده است. لی و همکارانش (۲۰۱۲) معتقدند که کمیته حسابرسی با تخصص مالی می‌تواند سطح افشای داوطلبانه اطلاعات مانند مسئولیت اجتماعی را بهبود بخشد و همچنین، سوءاستفاده از دارایی‌های شرکت را کاهش دهد. یافته‌های تجربی مطالعات گذشته نشان می‌دهد که ارتباط مثبتی بین تخصص مالی اعضای کمیته حسابرسی و افشا وجود دارد. برای مثال منگنا و پیک (۲۰۰۵) با استفاده از داده‌های جمع‌آوری شده از ۲۶۲ شرکت انگلستان، نشان دادند که بین تخصص مالی اعضای کمیته حسابرسی و سطح افشای اختیاری رابطه مثبتی وجود دارد. به همین ترتیب، در بررسی ۲۸۴ شرکت آمریکایی، یانگ و کیلتون (۲۰۰۸) دریافتند که کمیته‌های حسابرسی با تخصص مالی، افزایش افشا را موجب می‌شوند. همچنین منگنا و تاینگنا (۲۰۰۷) دریافتند که کمیته‌های حسابرسی با تخصص مالی با الزامات افشا منطبق‌اند. بر این اساس با عنایت به مطالب فوق، پژوهش حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤال است که تأثیرگذاری تخصص مالی اعضای کمیته حسابرسی بر افشای فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران چگونه است؟

تنوع جنسیتی اعضای کمیته حسابرسی و افشای مسئولیت اجتماعی

تنوع جنسیتی در کمیته حسابرسی ممکن است نقش مهمی در تشویق، بهبود شفافیت و افشای مسئولیت اجتماعی شرکت داشته باشد. تحقیقات حوزه حسابداری و حاکمیت شرکتی، در خصوص رابطه بین تنوع جنسیتی اعضای کمیته حسابرسی و مسئولیت اجتماعی شرکت، شواهد نظری کافی ارائه می‌دهد. بر اساس نتایج این پژوهش‌ها، مدیران زن در کمیته‌هایی که دارای تنوع جنسیتی هستند، از لحاظ مالی محافظه‌کارتر و از لحاظ اخلاقی موظف‌ترند و معمولاً در مقایسه با مدیران مرد، درباره مسائل سؤال‌های بیشتری مطرح می‌کنند که این کار به اثربخشی و بهبود فعالیت‌های نظارتی هیئت مدیره منجر می‌شود (بیلیموریا و ویلیز^۳، ۲۰۰۰؛ والت و اینگلی^۴، ۲۰۰۳). گل، سرینیدی و نگ^۵ (۲۰۱۱) بیان کردند که تنوع جنسیتی، توانایی هیئت مدیره و کمیته‌های آن را برای نظارت بهتر بر افشای اطلاعات و گزارش‌های

1. Aboody & Lev
 2. Blue Ribbon
 3. Bilimoria and Wheeler
 4. Walt and Ingley
 5. Gul, Srinidhi, & Ng

مالی شرکت افزایش می‌دهد. بر این اساس پیش‌بینی پژوهش حاضر این است که تنوع جنسیتی در کمیته حسابرسی، اثربخشی نظارت این کمیته و سطح افشای فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی شرکت را بهبود بخشد. بنابراین پژوهش حاضر درصدد بررسی تأثیر تنوع جنسیتی اعضای کمیته حسابرسی بر افشای فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران است. به‌منظور دستیابی به اهداف بیان شده، مرور تحقیقات انجام شده، می‌تواند مفید باشد که در ادامه به آن پرداخته شده است.

پیشینه تجربی پژوهش

در پژوهش‌های خارجی، آپوهامی و تاشاکر (۲۰۱۷) به بررسی اثر ویژگی‌های کمیته حسابرسی بر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌های استرالیایی پرداختند. نتایج پژوهش آنها نشان داد میان ویژگی‌های کمیته حسابرسی، مانند اندازه، استقلال و تنوع جنسیتی اعضای کمیته حسابرسی و افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. او، چانگ و مارتینو^۱ (۲۰۱۱) در پژوهشی به بررسی رابطه بین حاکمیت شرکتی و مسئولیت اجتماعی پرداختند. تحلیل‌های رگرسیونی آنان رابطه مثبت و معناداری را میان حاکمیت شرکتی و مسئولیت اجتماعی اثبات کرد. به بیانی، نتایج نشان داد شرکت‌هایی که سازوکار حاکمیتی قوی دارند، عملکرد مسئولیت اجتماعی بهتری دارند. همچنین دی والامینک و سارنس^۲ (۲۰۱۵) رابطه بین ویژگی‌های کمیته حسابرسی و کیفیت گزارشگری مالی را بررسی کردند. نتایج پژوهش آنان نشان داد که تخصص مالی کمیته حسابرسی و تعداد جلسات بر کیفیت گزارشگری مالی اثر مثبت و معناداری دارد. عثمان و همکارانش^۳ در سال ۲۰۱۴، تأثیر ویژگی‌های کمیته حسابرسی بر افشای اختیاری شرکت‌ها را بررسی کردند. یافته‌ها نشان داد، مدت تصدی سمت و چندگانه بودن سمت اعضای کمیته حسابرسی اثر معناداری بر افشای اختیاری دارد؛ همچنین استقلال، تخصص، اندازه و تعداد جلسات کمیته حسابرسی، اثر معناداری بر افشای اختیاری نمی‌گذارد. رازک^۴ (۲۰۱۴) در پژوهشی به بررسی رابطه بین حاکمیت شرکتی و مسئولیت اجتماعی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس مصر پرداخت. نتایج نشان داد که کیفیت حسابرسی داخلی، کمیته حسابرسی، دوگانگی وظیفه مدیرعامل و ساختار مالکیت بر مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها تأثیرگذار است. اتریدیدیس^۵ (۲۰۱۳) به بررسی رابطه بین کیفیت افشای زیست‌محیطی و راهبری شرکتی پرداخت. یافته‌های تحقیق وی نشان داد که کیفیت بالای افشاهای زیست‌محیطی، نشان‌دهنده راهبری شرکتی مؤثر و کاراست که به رویارویی با مشکلات کمتر در دستیابی به بازارهای سرمایه منجر می‌شود. همچنین خان، متکین و سیدیکی^۶ (۲۰۱۳) به بررسی رابطه بین حاکمیت شرکتی و افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در کشور بنگلادش پرداختند. نتایج نشان داد که افشای مسئولیت اجتماعی شرکتی با مالکیت مدیریتی رابطه منفی برقرار می‌کند و مالکیت عمومی و خارجی و مدیران غیر موظف در هیئت مدیره و حضور کمیته حسابرسی بر افشای مسئولیت اجتماعی شرکتی اثر مثبت و معناداری می‌گذارد.

1. Oh, Chang & Martynov

2. De Vlaminc & Sarens

3. Othman and et al.

4. Razek

5. Iatridis

6. Khan, Muttakin & Siddiqui

به دلیل نوظهور بودن کمیته حسابرسی در ایران که از سال ۱۳۹۱ برای تمام شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار و فرابورس الزامی شد، در زمینه کمیته حسابرسی و تأثیر آن در گزارشگری مالی و افشای اطلاعات، پژوهش‌های کمی انجام شده است. بر این اساس در ادامه به بررسی تحقیقات مرتبط در این حوزه می‌پردازیم.

کامیابی و بوژمهرانی (۱۳۹۶) به بررسی اثر ویژگی‌های کمیته حسابرسی بر افشای اختیاری شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداختند. نتایج پژوهش آنان نشان داد بین ویژگی‌های کمیته حسابرسی با افشای اختیاری توسط شرکت‌ها، رابطه معناداری وجود ندارد. زارعی و قاسمی (۱۳۹۵) به بررسی اثر ویژگی‌های کمیته حسابرسی بر کیفیت گزارشگری مالی پرداختند. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که بین ویژگی‌های کمیته حسابرسی همچون استقلال، تخصص اعضا، سابقه مدیریت اعضا و تعداد اعضای کمیته حسابرسی با مدیریت سود، رابطه‌ای وجود ندارد. رویایی و ابراهیمی (۱۳۹۴) به بررسی تأثیر ویژگی‌های کمیته حسابرسی بر سطح افشای داوطلبانه اخلاق پرداختند. یافته‌های آنان نشان داد که استقلال و تخصص مالی اعضای کمیته حسابرسی بر سطح افشای داوطلبانه اخلاق تأثیر معناداری می‌گذارد. در پژوهشی دیگر، بهارمقدم و همکارانش (۱۳۹۲) به بررسی رابطه سازوکارهای حاکمیت شرکتی بر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها پرداختند. نتایج نشان داد که سازوکارهای حاکمیت شرکتی به جز مسئولیت دوگانه مدیر عامل در هیئت مدیره، با افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها رابطه مثبت و معناداری دارند.

فرضیه‌های پژوهش

بر اساس مبانی تئوریک و پیشینه پژوهش، فرضیه‌های پژوهش حاضر با بررسی تأثیر ویژگی‌های کمیته حسابرسی بر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، به صورت زیر مطرح شده است:

فرضیه اول: بین استقلال اعضای کمیته حسابرسی و افشای مسئولیت اجتماعی شرکت، رابطه معناداری وجود دارد.

فرضیه دوم: بین اندازه کمیته حسابرسی و افشای مسئولیت اجتماعی شرکت، رابطه معناداری وجود دارد.

فرضیه سوم: بین تخصص مالی اعضای کمیته حسابرسی و افشای مسئولیت اجتماعی شرکت، رابطه معناداری وجود دارد.

فرضیه چهارم: بین جنسیت اعضای کمیته حسابرسی و افشای مسئولیت اجتماعی شرکت، رابطه معناداری وجود دارد.

روش‌شناسی پژوهش

برای آزمون فرضیه‌ها از اطلاعات گردآوری شده مبتنی بر اطلاعات واقعی بازار سهام، صورت‌های مالی، گزارش‌های هیئت مدیره و یادداشت‌های همراه صورت‌های مالی شرکت‌ها و برای تحصیل بخشی از اطلاعات مربوط به صورت‌های مالی، از سایت سازمان بورس استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش حاضر متشکل از کلیه شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران است. بدین ترتیب، نخست تمام شرکت‌ها در دوره زمانی ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ انتخاب شدند، سپس از بین شرکت‌های موجود، شرکت‌های فاقد شرایط زیر از نمونه خارج شدند:

۱. قبل از سال ۱۳۹۲ در بورس پذیرفته شده باشند.
۲. جزء شرکت‌های سرمایه‌گذاری و واسطه‌گری مالی نباشد.
۳. سهام شرکت‌ها در طول سال ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ معامله شده باشد.

۴. شرکت‌ها نباید سال مالی خود را تغییر داده باشند.

با در نظر گرفتن محدودیت‌های بیان شده، در نهایت ۱۳۳ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در دوره زمانی ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ برای نمونه انتخاب شد. گفتنی است، برای خلاصه کردن اطلاعات از نرم‌افزار صفحه گسترده اکسل و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیه‌ها از نرم‌افزار ایویوز استفاده شده است.

مدل و متغیرهای پژوهش

برای آزمون فرضیه‌های پژوهش از مدل رگرسیونی ۱ استفاده شده است. این رگرسیون شکل تعدیل شده مدل آپوهامی و تاشاکر (۲۰۱۷) است.

$$CSR_{i,t} = a_0 + a_1ACI_{i,t} + a_2ACS_{i,t} + a_3ACF_{i,t} + a_4ACG_{i,t} + a_5BIND_{i,t} + a_6SIZE_{i,t} + a_7ROA_{i,t} + a_8LEV_{i,t} + \sum a_k Industry Dum + \sum a_j Year Dum + \varepsilon_{i,t} \quad (1 \text{ مدل})$$

به دلیل وجود هم‌خطی بین متغیرهای مستقل پژوهش، برای هر یک از فرضیه‌ها از مدل‌های جداگانه استفاده شده است (لاری دشت بیاض و اورادی، ۱۳۹۵). بر این اساس برای آزمون فرضیه‌های اول تا چهارم، به ترتیب از مدل‌های ۲ تا ۵ که برگرفته از مدل ۱ هستند، استفاده شده است.

$$CSR_{i,t} = \beta_0 + \beta_1ACI_{i,t} + \beta_2BIND_{i,t} + \beta_3SIZE_{i,t} + \beta_4ROA_{i,t} + \beta_5LEV_{i,t} + \sum \beta_k Industry Dum + \sum \beta_j Year Dum + \varepsilon_{i,t} \quad (2 \text{ مدل})$$

$$CSR_{i,t} = a_0 + a_1ACS_{i,t} + a_2BIND_{i,t} + a_3SIZE_{i,t} + a_4ROA_{i,t} + a_5LEV_{i,t} + \sum a_k Industry Dum + \sum a_j Year Dum + \varepsilon_{i,t} \quad (3 \text{ مدل})$$

$$CSR_{i,t} = b_0 + b_1ACF_{i,t} + b_2BIND_{i,t} + b_3SIZE_{i,t} + b_4ROA_{i,t} + b_5LEV_{i,t} + \sum b_k Industry Dum + \sum b_j Year Dum + \varepsilon_{i,t} \quad (4 \text{ مدل})$$

$$CSR_{i,t} = \mu_0 + \mu_1ACG_{i,t} + \mu_2BIND_{i,t} + \mu_3SIZE_{i,t} + \mu_4ROA_{i,t} + \mu_5LEV_{i,t} + \sum \mu_k Industry Dum + \sum \mu_j Year Dum + \varepsilon_{i,t} \quad (5 \text{ مدل})$$

اندازه‌گیری متغیرها

متغیر وابسته

$CSR_{i,t}$: متغیر وابسته پژوهش حاضر، سطح افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌هاست که از طریق گزارش‌های سالانه هیئت مدیره سنجیده می‌شود. معیار به کار رفته برای سنجش سطح افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، بر اساس چک‌لیست افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در ایران (برزگر، ۱۳۹۲) است. همچنین روش پژوهشی که برای ارزیابی

سطح افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها استفاده می‌شود، تحلیل محتوای غیر وزنی است (ابوت و مانسن^۱، ۱۹۷۹). در این روش، محقق باید از ابزار چک‌لیست کدگذاری شده برای ارزیابی سطح افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها استفاده کند. ابزار چک‌لیست به‌منظور به رمز در آوردن اطلاعات کیفی موجود در گزارش‌های سالانه طراحی می‌شود (ویلیامز^۲، ۱۹۹۹). از این رو، در این پژوهش از چک‌لیست حساس یگانه و برزگر (۱۳۹۲) مشتمل بر ۱۶ مؤلفه و ۶۰ نوع اطلاعات مرتبط با افشای مسئولیت اجتماعی، بهره برده شده است. این چک‌لیست شامل سه بعد اجتماعی، محیطی و اقتصادی مسئولیت اجتماعی شرکت‌هاست که بر اساس روش ارنست و ارنست^۳ (۱۹۷۸) و ابوت و مانسن (۱۹۷۹) تدوین شده است. اگر یک قلم از افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها انجام شده باشد، برای آن مقدار ۱ و در غیر این صورت صفر در نظر گرفته می‌شود. بر این اساس، تعداد اقلام افشا شده به کل اقلام قابل افشا در گزارش مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، بیانگر درصد افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها برای تعیین سطح آن در هر شرکت است (برزگر و غواصی کناری، ۱۳۹۵؛ کامیابی و صابری، ۱۳۹۶). چک‌لیست افشای اطلاعات مرتبط با مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها به شرح جدول ۱ است.

جدول ۱. چک لیست افشای اطلاعات مرتبط با مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها

شرح/عنوان	ابعاد/مؤلفه‌ها
۱. بعد اقتصادی ۲. بعد اجتماعی ۳. بعد محیطی	ابعاد
۱.۱. عملکرد اقتصادی ۲.۱. حضور در بازار و منطقه ۳.۱. اثرهای اقتصادی غیرمستقیم ۴.۱. سرمایه‌گذاری‌های مسئولانه ۵.۱. مالیات	مؤلفه‌های بعد اقتصادی
۱.۲. کار و کارکنان/ اشتغال و رویه‌های کار ۲.۲. حقوق بشر ۳.۲. زنجیره تأمین، مشتریان و مصرف‌کنندگان محصولات ۴.۲. مشارکت و توسعه جامعه ۵.۲. اخلاق کسب‌وکار/ رویه‌های عملیاتی منصفانه ۶.۲. فساد، رشوه‌خواری و پول‌شویی ۷.۲. رعایت و تبعیت از قوانین و مقررات مرتبط بعد اجتماعی	مؤلفه‌های بعد اجتماعی
۱.۳. مواد اولیه و انرژی ۲.۳. تنوع گونه‌های زیستی و منابع طبیعی ۳.۳. انتشارات گازها، فاضلاب‌ها و ضایعات ۴.۳. محصولات و خدمات و اثرهای زیست‌محیطی آن ۵.۳. رعایت قوانین و مقررات مربوط زیست‌محیطی	مؤلفه‌های بعد محیطی

منبع: برزگر و غواصی کناری (۱۳۹۵)

1. Abbott, & Monsen
2. Williams
3. Ernst and Ernst

متغیرهای مستقل

$ACI_{i,t}$: استقلال اعضای کمیته حسابرسی است که از طریق نسبت اعضای مستقل در کمیته حسابرسی به تعداد کل اعضای کمیته حسابرسی شرکت i در سال t محاسبه می‌شود (آپوهامی و تاشاکر، ۲۰۱۷؛ فخاری، محمدی، حسن نتاج کردی، ۱۳۹۴).

$ACS_{i,t}$: اندازه کمیته حسابرسی است که از طریق تعداد کل اعضای کمیته حسابرسی شرکت i در سال t به دست می‌آید (آپوهامی و تاشاکر، ۲۰۱۷؛ فخاری و همکاران، ۱۳۹۴).

$ACF_{i,t}$: تخصص مالی و حسابداری اعضای کمیته حسابرسی است که از طریق نسبت اعضای کمیته حسابرسی دارای تخصص مالی و حسابداری به کل اعضای کمیته حسابرسی شرکت i در سال t سنجیده می‌شود (آپوهامی و تاشاکر، ۲۰۱۷؛ فخاری و همکاران، ۱۳۹۴).

$ACG_{i,t}$: تنوع جنسیتی اعضای کمیته حسابرسی است که اگر کمیته حسابرسی عضو زن داشته باشد ۱ و در غیر این صورت صفر در نظر گرفته می‌شود (آپوهامی و تاشاکر، ۲۰۱۷).

متغیرهای کنترلی

در این پژوهش، استقلال هیئت مدیره، اندازه شرکت، بازده دارایی‌ها و اهرم مالی، متغیرهای کنترلی هستند که نحوه محاسبه این متغیرها به صورت زیر است (آپوهامی و تاشاکر، ۲۰۱۷):

$BIND_{i,t}$: استقلال هیئت مدیره است که از طریق نسبت مدیران مستقل (غیرموظف) بر کل اعضای هیئت مدیره شرکت i در سال t محاسبه می‌شود.

$SIZE_{i,t}$: لگاریتم اندازه شرکت (ارزش بازار شرکت) است که از حاصل ضرب تعداد کل سهام در قیمت بازار هر سهم شرکت i در سال t به دست می‌آید.

$ROA_{i,t}$: بازده دارایی‌هاست و از طریق محاسبه نسبت سود قبل از ارقام غیرعادی بر کل دارایی‌های شرکت i در سال t به دست می‌آید.

$LEV_{i,t}$: اهرم مالی شرکت i در سال t است. در این پژوهش اهرم مالی از طریق نسبت ارزش دفتری کل بدهی بر ارزش دفتری کل دارایی محاسبه شده است.

$Industry Dum$: متغیر ساختگی است که اثر صنعت را کنترل می‌کند. از آنجا که در پژوهش حاضر، شرکت‌های انتخاب شده از ۱۸ صنعت متفاوت هستند، برای در نظر گرفتن اثر کنترلی متغیر صنعت از ۱۷ متغیر مجازی در مدل رگرسیون استفاده شده است.

$Year Dum$: متغیر ساختگی است که اثر تغییرات در طول زمان را کنترل می‌کند. پژوهش حاضر در یک دوره زمانی پنج ساله انجام شده و بر این اساس به پیروی از تحقیقات انجام شده مشابه، برای کنترل اثر سال از چهار متغیر مجازی در مدل رگرسیون استفاده شده است.

$\varepsilon_{i,t}$: خطای مدل رگرسیون چندمتغیره خطی است.

یافته‌های پژوهش

آمار توصیفی

به‌منظور بررسی و تجزیه و تحلیل داده‌ها، آمار توصیفی متغیرهای پژوهش محاسبه شده است (جدول ۲). همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، کمیته تخصص مالی اعضای کمیته حسابرسی که برابر با ۰/۲ است، نشان می‌دهد شرکت‌های نمونه، منشور کمیته حسابرسی (تأکید بر وجود حداقل دانش مالی در بین اعضای کمیته حسابرسی) را رعایت کرده‌اند. میانگین اندازه کمیته حسابرسی نزدیک به ۳ است؛ به این معنا که بیشتر شرکت‌ها از اعضای کمیته حسابرسی ۳ نفره تشکیل شده‌اند. همچنین میانگین متغیر استقلال کمیته حسابرسی گویای این است که در شرکت‌های نمونه استقلال رعایت شده و بیشتر شرکت‌ها استقلال دارند. میانگین پایین متغیر تنوع جنسیتی اعضای کمیته حسابرسی نشان می‌دهد که در شرکت‌های ایرانی به موضوع تنوع جنسیتی در اعضای کمیته حسابرسی توجه زیادی نمی‌شود و اعضای اغلب کمیته‌های حسابرسی همه مرد هستند. از طرف دیگر میانگین، کمیته و بیشینه سطح افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها به ترتیب برابر با ۰/۲۵، ۰/۰۳ و ۰/۷۶ است که نشان می‌دهد، شرکت‌ها به‌طور متوسط از تعداد کل اقلام قابل افشا تنها نزدیک به ۲۵ درصد آن را افشا می‌کنند. دلیل این سطح از افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها را می‌توان شکاف وضعیت موجود از انتظارات ذی‌نفعان دانست.

همچنین به‌منظور بررسی نرمال بودن متغیرهای مدل، آزمون جارکو - برا اجرا شده است. از آنجا که مقدار معناداری آزمون برای متغیرها کمتر ۰/۰۵ است، می‌توان بیان کرد که متغیرها از توزیع نرمال پیروی نمی‌کنند. البته در زمانی که تعداد داده‌ها عدد چشمگیری باشد، نرمال بودن متغیر اهمیت خود را از دست می‌دهد (فیلد، ۲۰۰۹). در این پژوهش نیز از آنجا که تعداد مشاهدات ۶۶۵ سال - شرکت است، مشکلی ایجاد نمی‌شود.

جدول ۲. آمار توصیفی

متغیر	نماد	میانگین	بازه	بیشینه	کمیته	انحراف معیار	توزیج	جارکو-برا
استقلال کمیته حسابرسی	ACI	۰/۷۱۳۸	۰/۶۶۶۶	۱	۰/۳۳۳۳	۰/۱۷۳۹	۰/۲۱۶۲	۰/۰۴۲۸
اندازه کمیته حسابرسی	ACS	۳/۰۹۷۸	۳	۵	۳	۰/۴۰۴۷	۴/۱۵۲۵	۰/۰۰۰۰
تخصص مالی کمیته حسابرسی	ACF	۰/۸۴۲۱	۱	۱	۰/۲۰۰۰	۰/۲۱۵۸	-۱/۱۰۸۹	۰/۰۰۰۰
جنسیت اعضای کمیته حسابرسی	ACG	۰/۱۰۳۹	۰	۱	۰	۰/۳۰۵۸	۲/۵۹۵۹	۰/۰۰۰۰
سطح افشای مسئولیت اجتماعی	CSR	۰/۲۵۶۵	۰/۱۵۸۳	۰/۷۶۶۶	۰/۰۳۳۳	۰/۱۹۷۲	۱/۱۱۶۰	۰/۰۰۰۰
استقلال هیئت مدیره	BIND	۰/۷۰۴۹	۰/۸۰۰۰	۱	۰/۲۰۰۰	۰/۱۸۲۴	-۰/۴۶۸۶	۰/۰۰۰۰
لگاریتم اندازه شرکت	SIZE	۶/۲۱۶۹	۶/۱۲۹۵	۸/۳۱۶۷	۴/۵۵۶۸	۰/۶۵۱۴	۰/۷۱۳۶	۰/۰۰۰۰
بازده دارایی‌ها	ROA	۰/۱۱۵۱	۰/۱۰۳۰	۰/۶۲۱۶	-۰/۷۸۹۶	۰/۱۴۵۰	-۰/۴۳۰۰	۰/۰۰۰۰
اهرم مالی	LEV	۰/۵۸۳۴	۰/۵۹۱۴	۲/۳۱۵۱	۰/۰۱۲۷	۰/۲۳۹۵	۱/۰۹۶۵	۰/۰۰۰۰

آمار استنباطی

برای بررسی هم‌خطی بین متغیرهای مستقل از آماره VIF استفاده شده است. بر اساس قاعده تجربی، اگر مقدار VIF بزرگ‌تر از ۱۰ باشد، هم‌خطی بین متغیرهای مستقل شدید است. نتایج این آزمون که در جدول ۳ درج شده است، نشان می‌دهد مشکل هم‌خطی میان متغیرهای مستقل پژوهش وجود ندارد.

پیش از تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش، باید همسانی مدل‌ها بررسی شود. بر اساس نتایج ارائه شده در جدول ۳، تمامی جملات خطای موجود در مدل‌های پژوهش ناهمسانی واریانس دارند، برای رفع این مشکل، راهکار انحراف معیار سازگار شده با ناهمسانی اتخاذ شده است.

جدول ۳. نتایج آزمون ناهمسانی واریانس (وایت)

Prob	آماره آزمون	فرضیه‌های پژوهش
۰/۰۰۰۰	۲/۸۵۰۳	فرضیه اول
۰/۰۰۰۰	۲/۹۴۷۰	فرضیه دوم
۰/۰۰۰۰	۴/۱۱۱۵	فرضیه سوم
۰/۰۰۰۸	۲/۴۰۲۱	فرضیه چهارم

آزمون فرضیه‌های پژوهش

نتایج مربوط به آزمون فرضیه‌های پژوهش بر اساس مدل‌های ۲، ۳، ۴ و ۵ در جدول ۴ ارائه شده است. معناداری ضریب استقلال کمیته حسابرسی و مثبت بودن آن نشان می‌دهد که بین استقلال اعضای کمیته حسابرسی و سطح افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد؛ یعنی هرچه تعداد اعضای مستقل در کمیته حسابرسی بیشتر باشد، سطح افشای مسئولیت اجتماعی شرکت بیشتر خواهد بود. این موضوع نشان می‌دهد که فرضیه اول رد نمی‌شود. همچنین بر اساس نتایج مربوط به آماره F، مدل در حالت کلی معنادار است و با توجه به آماره دوربین واتسون مشکل خودهمبستگی ندارد. علاوه بر این، نتایج مربوط به ضریب تعیین تعدیل شده نشان می‌دهد که طی دوره پژوهش، حدود ۲۸ درصد از تغییرات متغیر وابسته، توسط متغیرهای مستقل و کنترلی توضیح داده شده‌اند.

نتایج آزمون فرضیه دوم نشان می‌دهد که اندازه کمیته حسابرسی با سطح معناداری ۰/۰۰۰۰ و ضریب ۰/۰۴۲۴ رابطه مثبت و معناداری با سطح افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها دارد. مقدار احتمال آماره F مدل ۰/۰۰۰۰ به دست آمده است؛ بنابراین در سطح اطمینان ۹۹ درصد معناداری کلی مدل سوم پذیرفته می‌شود. ضریب تعیین تعدیل شده با مقدار ۴۹ درصد نشان‌دهنده این است که ۴۹ درصد از تغییرات متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل و کنترلی تبیین می‌شود. همچنین آماره دوربین واتسون با مقدار ۲/۱۱۷۵، گویای این است که در مدل مشکل خودهمبستگی بین خطاها وجود ندارد.

جدول ۴. نتایج آزمون فرضیه‌های پژوهش

آزمون فرضیه چهارم		آزمون فرضیه سوم		آزمون فرضیه دوم		آزمون فرضیه اول		نماد	متغیر
VIF	ضریب و آماره t	VIF	ضریب و آماره t	VIF	ضریب و آماره t	VIF	ضریب و آماره t		
۱/۰۵۹۹	***-۰/۰۶۳۶ (۳/۷۴۱۷)		***-۰/۰۳۷۴ (۳/۷۸۸۳)	۱/۰۷۵۳	***-۰/۰۴۷۹ (-۳/۸۶۳۳)		***-۰/۰۵۷۹ (-۳/۸۶۳۳)	C	مقدار ثابت
				۱/۰۷۵۳	***-۰/۰۵۵۵ (۶/۰۱۱۸)		***-۰/۰۵۵۵ (۶/۰۱۱۸)	ACI	استقلال کمیته حسابرسی
				۱/۲۰۸۵	***-۰/۰۴۲۴ (۵/۵۰۸۴)			ACS	اندازه کمیته حسابرسی
		۱/۱۶۳۸	***-۰/۰۵۷۴ (۳۷/۳۳۹۳)					ACF	تخصص مالی کمیته حسابرسی
۱/۰۵۹۹	**۰/۰۰۷۹ (۲/۸۷۷۶)							ACG	جنسیت اعضای کمیته حسابرسی
۱/۰۸۵۶	۰/۰۰۶۰ (۱/۰۴۳۴)	۱/۰۱۴۰	۰/۰۰۵۹ (۰/۸۶۵۴)	۱/۰۱۱۰	۰/۰۴۵۰ (۱/۱۴۳۷)		۰/۰۴۵۰ (۱/۱۴۳۷)	BIND	استقلال هیئت مدیره
۱/۰۷۷۸	***-۰/۰۵۳۳ (۳۷/۶۳۳۹)	۱/۱۳۴۳	***-۰/۰۴۱۴ (۳۴/۴۵۷۷)	۱/۲۸۶۹	***-۰/۰۵۰۹ (۲/۲۲۲۰)		***-۰/۰۷۶۱ (۱۹/۰۳۸۲)	SIZE	لگاریتم اندازه شرکت
۱/۸۸۷۳	***۰/۰۷۰۶ (۵/۰۴۶۳)	۱/۹۶۸۸	***-۰/۰۴۲۳ (۴/۰۰۹۲)	۱/۷۸۵۲	***-۰/۰۸۷۲ (۵/۶۶۴۴)		۰/۰۱۱۳۹ (۱/۸۵۹۷)	ROA	بازده دارایی‌ها
۱/۸۸۱۳	۰/۰۱۱۷ (۱/۴۹۵۵)	۱/۸۷۶۹	۰/۰۰۶۰ (۱/۵۵۲۶)	۱/۸۰۸۷	۰/۰۰۶۹ (۰/۹۳۰۱)		۰/۰۳۹۸ (۱/۱۹۲۶)	LEV	اهرم مالی
	***-۰/۹۴۶۷ (۳۴/۳۰۳۲)		***-۰/۹۴۶۷ (۳۲/۶۲۸۲)		***-۰/۹۴۶۶ (۳۵/۱۸۶۶)		***-۰/۹۴۶۷ (۳۴/۶۳۰)	RES(-1)	-
	کنترل شد		کنترل شد		کنترل شد		کنترل شد	Industry Dum	اثر صنایع
	کنترل شد		کنترل شد		کنترل شد		کنترل شد	Year Dum	اثر سال‌ها
	۰/۴۷۹۷		۰/۵۷۶۶		۰/۴۹۴۸		۰/۲۸۴۴		ضریب تعیین
	(۰/۰۰۰۰) ۳۲/۰۶۱۹		(۰/۰۰۰۰) ۳۲/۵۸۱۱		(۰/۰۰۰۰) ۳۲/۴۳۰۵		(۰/۰۰۰۰) ۵/۴۰۹۹		آماره F و معناداری
	۲/۱۱۸۷		۲/۱۲۱۲		۲/۱۱۷۵		۲/۱۲۵۶		دوربین آنتسون

علامت‌های ***، ** و * به ترتیب نشان‌دهنده معنادار بودن متغیر مستقل در سطح اطمینان ۹۹ درصد، ۹۵ درصد و ۹۰ درصد هستند.

نتایج مربوط به آزمون فرضیه سوم نیز بر اساس مدل ۴ در جدول ۴ ارائه شده است. معناداری و مثبت بودن ضریب متغیر تخصص مالی کمیته حسابرسی ($\text{sig} = 0/0000$) نشان می‌دهد که تخصص مالی اعضای کمیته حسابرسی با سطح افشای مسئولیت اجتماعی، رابطه مثبت و معناداری دارد؛ یعنی هر چه تعداد اعضای متخصص مالی در کمیته حسابرسی بیشتر باشد، سطح افشای مسئولیت اجتماعی بیشتر خواهد شد. این موضوع رد نشدن فرضیه سوم را گزارش می‌دهد. نتایج مربوط به آماره F نشان می‌دهد که مدل در حالت کلی معنادار بوده و با توجه به آماره دوربین واتسون، مشکل خودهمبستگی ندارد. علاوه بر این، نتایج مربوط به ضریب تعیین تعدیل شده نشان می‌دهد که طی دوره پژوهش، حدود ۵۷۶۶/۰ درصد از تغییرات متغیر وابسته، توسط متغیرهای مستقل و کنترلی توضیح داده شده است.

همچنین در جدول ۴ آماره تحلیلی فرضیه چهارم نیز درج شده است. معناداری ضریب متغیر جنسیت اعضای کمیته حسابرسی ($\text{sig} = 0/0041$) و مثبت بودن آن نشان می‌دهد که جنسیت اعضای کمیته حسابرسی با سطح افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، رابطه مثبت و معناداری دارد. با توجه به ضریب متغیر جنسیت اعضای کمیته حسابرسی در جدول ۴، می‌توان نتیجه گرفت که در شرکت‌های نمونه، به ازای هر واحد افزایش در متغیر جنسیت کمیته حسابرسی، سطح افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها ۰/۰۰۷۹ واحد افزایش می‌یابد. همچنین با توجه به احتمال آماره F ($0/0000$)، معناداری مدل تأیید می‌شود. ضریب تعیین تعدیل شده نشان می‌دهد که به طور متوسط ۴۷۹۷/۰ درصد از تغییرات متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل و کنترلی تبیین می‌شود. آماره دوربین واتسون نیز با مقدار ۲/۱۱۸۷، گویای این مطلب است که مشکل خودهمبستگی بین خطاها وجود ندارد.

بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

از جمله موضوعات بسیار مهمی که در حال حاضر، اغلب پژوهش‌های داخلی و خارجی به آن توجه می‌کنند، موضوع افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و عوامل مؤثر بر آن است. در سال‌های اخیر، موضوع مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در کانون توجه جامعه جهانی و متفکران حسابداری و مدیریت قرار گرفته است. با توجه به این مطالب، نگرانی‌هایی نیز در این خصوص وجود دارد که مدیران ممکن است به طور استراتژیک، از افشای مسئولیت اجتماعی برای پنهان کردن رفتار فرصت‌طلبانه خود استفاده کنند. بنابراین لازم است سازوکاری نظارتی مانند کمیته حسابرسی برای بهبود وضعیت افشای مسئولیت اجتماعی وارد عمل شود. بر این اساس هدف پژوهش حاضر بررسی اثر ویژگی‌های کمیته حسابرسی بر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌هاست. نتایج آزمون فرضیه اول نشان داد که استقلال اعضای کمیته حسابرسی بر سطح افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها اثر مثبت و معناداری می‌گذارد. در واقع کمیته‌های حسابرسی که از مدیران غیراجرایی و مستقل تشکیل شده است، پاسخ‌گویی و شفافیت بهتری دارند و موجب می‌شوند اعتبار گزارشگری‌های مالی و غیرمالی مانند افشای مسئولیت اجتماعی ارتقا یابد. این یافته با نتیجه تحقیقات منگنا و تاینگنا (۲۰۰۷)، مک‌مالن و راگوناندان (۱۹۹۶) هم‌خوانی و با نتایج پژوهش آپوهامی و تاشاکر (۲۰۱۷) مطابقت دارد. همچنین نتایج آزمون فرضیه دوم پژوهش حاکی از آن است که بین اندازه کمیته حسابرسی و افشای مسئولیت اجتماعی، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد؛ یعنی کمیته‌های حسابرسی بزرگ‌تر، از افرادی با تخصص‌های متنوع و دیدگاه‌های گوناگون تشکیل شده‌اند که

می‌توانند نظارت مؤثرتری برای رفع مشکلات گزارشگری مالی و غیرمالی همچون افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها داشته باشند. این نتیجه با یافته پژوهش‌های آپوهامی و تاشاکر (۲۰۱۷) مطابقت داشته و همچنین با نتایج پژوهش لی و همکاران (۲۰۱۲) همخوانی دارد. نتایج فرضیه سوم پژوهش حاضر نشان داد که بین تخصص مالی اعضای کمیته حسابرسی و افشای مسئولیت اجتماعی، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. در واقع کمیته‌های حسابرسی با اعضای متخصص مالی می‌توانند سطح افشای داوطلبانه اطلاعات، مانند افشای مسئولیت اجتماعی را بهبود دهند؛ یعنی وقتی کمیته حسابرسی افرادی با تخصص مالی را استخدام می‌کند، حاکمیت شرکتی ارتقا یافته و باعث می‌شود گزارش‌های مالی و غیرمالی همچون افشای مسئولیت اجتماعی بهبود یابد. این یافته با نتیجه پژوهش منگنا و پیک (۲۰۰۵) و کلتون و یانگ^۱ (۲۰۰۸) همخوانی داشته و همچنین با نتایج پژوهش آپوهامی و تاشاکر (۲۰۱۷) مطابقت دارد. نتایج فرضیه چهارم حاکی از آن است که بین تنوع جنسیتی اعضای کمیته حسابرسی و افشای مسئولیت اجتماعی شرکت، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد؛ یعنی حضور زنان در کمیته‌های حسابرسی، ارتقای مهارت‌های ارتباطی و در نتیجه آمادگی بهتر برای جلسات کمیته حسابرسی را باعث می‌شود. به بیان دیگر، تنوع جنسیتی فضایی را ایجاد می‌کند که ارتباطات و به‌کارگیری دیدگاه‌های متنوع را افزایش می‌دهد و بر این اساس، توانایی هیئت مدیره و کمیته‌های آن برای نظارت بهتر بر افشای اطلاعات مانند افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، افزایش می‌یابد. این یافته با نتایج پژوهش آپوهامی و تاشاکر (۲۰۱۷) مطابقت دارد.

با توجه به تأیید رابطه بین ویژگی‌های کمیته حسابرسی و افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، به سیاست‌گذاران پیشنهاد می‌شود که برای بهبود سطح افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، به سازوکارهای راهبردی شرکتی از جمله استفاده از کمیته حسابرسی اثربخش توجه ویژه‌ای کنند. همچنین با توجه به تأثیر مثبت ویژگی‌های استقلال، اندازه، تخصص مالی و تنوع جنسیتی اعضای کمیته حسابرسی بر افشای مسئولیت اجتماعی، به قانون‌گذاران پیشنهاد می‌شود که واحد کمیته حسابرسی شرکت‌ها را با اعضای بیشتر (۵ نفر) که دارای تخصص در امور مالی و مستقل از شرکت هستند، تشکیل دهند. همچنین برای بهبود سطح افشای مسئولیت اجتماعی یا افزایش آن، به موضوع تنوع جنسیتی در کمیته حسابرسی توجه کنند.

در پایان به پژوهشگران پیشنهاد می‌شود که در تحقیقات آتی، اثر متغیرهای تعداد جلسات و دوره تصدی اعضای کمیته حسابرسی بر افشای مسئولیت اجتماعی و همچنین تأثیر ویژگی‌های کمیته حسابرسی بر افشای سرمایه فکری در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران را بررسی کنند.

منابع

برزگر، قدرت‌اله (۱۳۹۲). *مدلی برای افشای مسئولیت اجتماعی و پایداری شرکت‌ها و وضعیت موجود آن در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران*. رساله دکتری، تهران، دانشگاه علامه طباطبائی.

- برزگر، قدرت‌اله؛ غواصی کناری، محمد (۱۳۹۵). مطالعه رابطه سطح افشای مسئولیت اجتماعی و سیاست تقسیم سود در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. *مجله دانش حسابداری*، ۷ (۲۴)، ۱۵۵-۱۸۰.
- بهارمقدم، مهدی؛ صادقی، زین‌العابدین؛ صفرزاده، ساره (۱۳۹۲). بررسی رابطه مکانیزم‌های حاکمیت شرکت بر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها. *فصلنامه علمی پژوهشی حسابداری مالی*، ۵ (۲۰)، ۹۰-۱۰۷.
- حساس یگانه، یحیی؛ برزگر، قدرت‌اله (۱۳۹۲). ارائه مؤلفه‌ها و شاخص‌های بُعد اجتماعی مسئولیت شرکت‌ها و وضعیت موجود آن در ایران. *فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی فرهنگی*، ۲ (۱)، ۲۱۰-۲۳۲.
- حساس یگانه، یحیی؛ برزگر، قدرت‌اله (۱۳۹۴). مدلی برای افشای مسئولیت اجتماعی و پایداری شرکت‌ها و وضعیت موجود آن در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار ایران. *فصلنامه بورس اوراق بهادار*، ۸ (۲۹)، ۹۱-۱۱۰.
- رؤیایی، رمضانعلی؛ ابراهیمی، محمد (۱۳۹۴). بررسی تأثیر ویژگی‌های کمیته حسابرسی بر سطح افشای داوطلبانه اخلاق. *فصلنامه علمی پژوهشی حسابداری مالی مبارکه*، ۷ (۲۵)، ۷۱-۸۸.
- زارعی، علیرضا؛ قاسمی، معصومه (۱۳۹۵). اثر ویژگی‌های کمیته حسابرسی بر کیفیت گزارشگری مالی. *مجله بررسی‌های حسابداری*، ۳ (۱۲)، ۴۳-۶۴.
- سلیمانی امیری، غلامرضا؛ فصیحی، صغری (۱۳۹۴). بررسی رابطه ویژگی‌های کمیته حسابرسی با مدیریت سود تعهدی و واقعی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. *بررسی‌های حسابداری*، ۲ (۸)، ۱۵-۳۴.
- فخاری، حسین؛ محمدی، جواد؛ حسن نتاج کردی، محسن (۱۳۹۴). بررسی اثر ویژگی‌های کمیته حسابرسی بر مدیریت سود از طریق اقلام واقعی. *مطالعات تجربی حسابداری مالی*، ۱۲ (۴۶)، ۱۲۳-۱۴۶.
- کامیابی، یحیی؛ بورزمهرانی، احسان (۱۳۹۳). بررسی اثر ویژگی‌های کمیته حسابرسی بر افشای اختیاری شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. *دانش حسابرسی*، ۱۷ (۶۷)، ۱۴۷-۱۶۱.
- کامیابی، یحیی؛ صابری، فاطمه (۱۳۹۶). اثر مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر رابطه بین افشای هزینه پژوهش و توسعه و بازده سهام. *فصلنامه حسابداری مالی*، ۹ (۳۳)، ۵۱-۷۷.
- لاری دشت بیاض، محمود؛ اورادی، جواد (۱۳۹۵). ویژگی‌های کمیته حسابرسی و حق‌الزحمه حسابرسی شواهدی از بورس اوراق بهادار تهران. *پژوهش‌های تجربی حسابداری*، ۶ (۲۲)، ۶۹-۹۴.
- مران جوری، مهدی؛ علی‌خانی، رضیه (۱۳۹۳). افشای مسئولیت‌های اجتماعی و راهبری شرکتی. *بررسی‌های حسابداری و حسابرسی*، ۲۱ (۳)، ۳۲۹-۳۴۸.

References

- Abbott, W., Monsen, R. (1979). On the measurement of corporate social responsibility: Self-reported disclosure as a measure of corporate social involvement. *Academic Management Journal*, 22(3), 501-515.
- Aboody, D., Lev, B. (2000). Information Asymmetry, R and D, and Insider Gains. *The Journal of Finance*, 55 (6), 2747-2766.

- Appuhami, R., & Tashakor, S. (2017). The impact of audit committee characteristics on CSR disclosure: An analysis of Australian firms. *Australian Accounting Review*, 27(4), 400-420.
- Bahar Moghadam, M., Sadeghi, Z., Safarzadeh, S. (2013). Investigating the Relationship of Corporate Governance Mechanisms on Disclosure of Corporate Social Responsibility. *Journal of Financial Accounting*, 5(20), 90-107. (in Persian)
- Ball, A., Owen, D.L. Gray, R. (2000). External Transparency or Internal Capture? The Role of Third Party Statements in Adding Value to Corporate Environmental Reports. *Business Strategy and the Environment*, 9 (1), 1-23.
- Barzegar, G. (2014). *A model for corporate social responsibility disclosure and sustainability and the situation in firms listed in the Tehran Stock Exchange*. Ph.D Dissertation. Tehran, Allameh Tabatabai University. (in Persian)
- Barzegar, G., Ghavvasi Kenari, M. (2016). Disclosure Level of Social Responsibility and Dividend Policy in Companies Listed in Tehran Stock Exchange. *Journal of Accounting knowledge*, 7(24), 155-180. (in Persian)
- Barzegar, G., Hassas Yegane, Y. (2013). Delivery of the components and indicators of social responsibility for companies and the current situation in Iran. *Journal of Cultural Studies, Social Development*, 2(1), 210-232. (in Persian)
- Bedard, J., Chtourou, S.M. & Courteau, L. (2004). The effect of audit committee expertise, independence, and activity on aggressive earnings management. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 23, 13-35.
- Bedard, J., Coulombe, D. Courteau, L. (2008). *Audit Committee, Underpricing of IPOs, and Accuracy of Management Earnings Forecasts*, *Corporate Governance: An International Review*, 16 (6), 519-535.
- Bilimoria, D. & Wheeler, J.V. (2000). Women Corporate Directors: Current Research and Future Directions. *Women in Management: Current Research Issues*, 2, 138-63.
- Carcello, J.V. & Neal, T.L. (2003). Audit Committee Independence and Disclosure: Choice for Financially Distressed Firms. *Corporate Governance: An International Review*, 11 (4), 289-299.
- Choi, B.B., Lee, D., & Psaros, J. (2013). An Analysis of Australian Company Carbon Emission Disclosures. *Pacific Accounting Review*, 25 (1), 58-79.
- Cornett, M.M., McNutt, J.J. & Tehranian, H. (2009). Corporate Governance and Earnings Management at Large U.S. Bank Holding Companies. *Journal of Corporate Finance*, 15 (4), 412- 430.
- De Vlamincq, N., Sarens, G. (2015). The relationship between audit committee characteristic and financial statement quality evidence from Belgium. *Journal of Management & Governance*, 19(1), 145-166.
- Ernst & Ernst (1978). *Social Responsibility Disclosure: 1978 Survey*, Cleveland.

- Fakhari, H., Mohamadi, J., Hasan Nataj Kordi, M. (2015). Effect of the Audit Committee on the Effectiveness of Profit Management through Actual Items. *Empirical Financial Accounting Studies*, 12(46), 123- 146. (in Persian)
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. Sage publications.
- Gul, F.A., Srinidhi, B. & Ng, A.C. (2011). Does Board Gender Diversity Improve the Informativeness of Stock Prices? *Journal of Accounting and Economics*, 51 (3), 314–338.
- Hassas Yegane, Y., Barzegar, G. (2015). A model for social responsibility disclosure and lasting of companies and its current situation on those listed in Tehran Stock Exchange. *Journal of Securities Exchange*, 8(29), 91-110. (in Persian)
- Iatridis, G.E. (2013). Environmental disclosure quality: Evidence on environmental performance, Corporate governance and value relevance. *Emerging Markets Review*, 14, 55–75.
- Jamali, D., Safieddine, A.M. & Rabbath, M. (2008). Corporate Governance and Corporate Social Responsibility Synergies and Interrelationships. *Corporate Governance: An International Review*, 16 (5), 443–459.
- Jensen, M.C. (1993). The Modern Industrial Revolution, Exit, and the Failure of Internal Control Systems. *Journal of Finance*, 48 (3), 831–880.
- Kamyabi, Y., Borzhmehrani, A. (2014). Investigating the Effects of the Audit Committee on the Optional Disclosure of Companies Listed in Tehran Stock Exchange. *Audit Knowledge*, 17(67), 147-161. (in Persian)
- Kamyabi, Y., Saberi, F. (2017). The effect on the relationship between social responsibility disclosure of research and development expenses and stock returns. *Financial Accounting Quarterly*, 9(33), 51-77. (in Persian)
- Karamanou, I. & Vafeas, N. (2005). The Association between Corporate Boards, Audit Committees, and Management Earnings Forecasts: An Empirical Analysis. *Journal of Accounting Research*, 43 (3), 453–486.
- Kelton, A.S. & Yang, Y.W. (2008). The Impact of Corporate Governance on Internet Financial Reporting. *Journal of Accounting and Public Policy*, 27 (1), 62–87.
- Khan, A., Muttakin, M. B., & Siddiqui, J. (2013). Corporate Governance and Corporate Social Responsibility Disclosures: Evidence from an Emerging Economy. *Journal of Business Ethics*. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2051064>.
- Kolk, A. & Pinkse, J. (2010). The Integration of Corporate Governance in Corporate Social Responsibility Disclosures. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 17 (1), 15–26.
- Lari Dasht Byaz, M., Oradi, J. (2016). Features of the audit committee and remuneration of the auditor evidence of Tehran Stock Exchange. *Empirical Research in Accounting*, 6(22), 69-94. (in Persian)
- Li, J., Mangena, M. & Pike, R. (2012). The Effect of Audit Committee Characteristics on Intellectual Capital Disclosure. *British Accounting Review*, 44 (2), 98–110.

- Mangena, M. & Pike, R. (2005). The Effect of Audit Committee Shareholding, Financial Expertise and Size on Interim Financial Disclosures. *Accounting and Business Research*, 35 (4), 327–349.
- Mangena, M. & Tauringana, V. (2007). Corporate Compliance with Non-mandatory Statements of Best Practice: The Case of the ASB Statement on Interim Reports. *European Accounting Review*, 16 (2), 399–427.
- Maran Jori, M., Alikhani, R. (2014). Disclosure of social responsibility and corporate governance. *Accounting and auditing review*, 21(3), 329-348. (in Persian)
- McMullen, D.A. & Raghunandan, K. (1996). Enhancing Audit Committee Effectiveness. *Journal of Accountancy*, 182, 79–81.
- Neill, J.D., Stovall, O., Jinkerson, S., Darryl, L. (2011). A critical analysis of the accounting industry's voluntary code of conduct. *Journal of Business Ethics*, 59(1-2), 101-108.
- Oh, W. Y., Chang, Y. K., & Martynov, A. (2011). The Effect of Ownership Structure on Corporate Social Responsibility: Empirical Evidence from Korea. *Journal of Business Ethics*, 104 (2), 283-297.
- Othman, R., Ishak, I. F., Mohd Arif, S.M., Abdul Aris, N. (2014). Influence of audit committee characteristics on voluntary ethics disclosure. *Social and Behavioral Sciences*, 145, 330 – 342.
- Pricewater House Coopers (2000). *Audit Committee Effectiveness: What Works Best. 2nd edition*. Altamonte Springs, FL: The Institute of Internal Auditors Research Foundation.
- Pucheta-Martínez, M.C. & De Fuentes, C. (2007). The Impact of Audit Committee Characteristics on the Enhancement of the Quality of Financial Reporting: An Empirical Study in the Spanish Context. *Corporate Governance: An International Review*, 15 (6), 1394–1412.
- Razek, M. A. (2014). The association between corporate social responsibility disclosure and corporate governance – a survey of Egypt. *Research Journal of Finance and Accounting*, 5 (1), 93-98.
- Royaii, R., Ebrahimi, M. (2015). Investigating the Effect of Audit Committee Characteristics on the Level of Voluntary Disclosure of Ethics. *Mobarakeh Fiscal Accounting Scientific Papers*, 7(25), 71-88. (in Persian)
- Solimani Amiri, G., Fasihi, S. (2015). Investigating the Relationship between Audit Committee Characteristics and Accrual Management of Acquired Companies in Tehran Stock Exchange. *Accounting Verifications*, 2(8), 15- 34. (in Persian)
- Walt, N. & Ingle, C. (2003). Board Dynamics and the Influence of Professional Background, Gender and Ethnic Diversity of Directors. *Corporate Governance: An International Review*, 11 (3), 218–234.
- Williams, S. M. (1999). Voluntary Environmental and Social Accounting Disclosure Practices in the Asia-Pacific Region: An International Empirical Test of Political Economy Theory. *The International Journal of Accounting*, 34 (2), 209-238.

Yang, J.S. & Krishnan, J. (2005). Audit Committee and Quarterly Earnings Management, *International Journal of Auditing*, 9 (3), 201–219.

Zarei, A. Ghasemi, M. (2016). Effect of Audit Committee Characteristics on Financial Reporting Quality. *Journal of Accounting Reviews*, 3(12), 43- 64. (in Persian)